

Rostoharovo působení na Vysoké škole sociální v Brně

JIŘÍ DAN

*Předneseno na semináři k připomenutí 50. výročí úmrtí Mihajla Rostohara, zakladatele brněnské psychologické školy. Rektorát MU, Brno, Žerotínovo náměstí 9, 6. dubna 2011.*¹

Padesáté výročí úmrtí profesora Mihajlo Rostohara, prvního českého experimentálního psychologa, zakladatele brněnské psychologické školy bylo příležitostí připomenout si aktuálnost jeho odkazu mimo jiné na dvou seminářích pořádaných Muzeem Masarykovy univerzity. První seminář uvedl profesor Švancara, přímý žák Rostoharův a aktivní nositel jeho odkazu přednáškou Mihajlo Rostohar – zakladatel brněnské psychologické školy. Přednáškou doc. Jiřího Gabriela byl alespoň částečně splacen dluh filozofům. Slovinec Mihajlo Rostohar po příchodu z Prahy do Brna v roce 1923 zde totiž nejprve působil jako docent ve filozofickém semináři Filozofické fakulty MU, v roce následujícím byl jmenován mimořádným profesorem systematické filozofie. Při minulých výročích byli aktivnější psychologové. Z Rostoharova podnětu a za významné podpory rektora Babáka byl založen v roce 1926 na filozofické fakultě Psychologický ústav. Od roku 1931 zde Rostohar byl aktivní jako první profesor psychologie. Pozornost prvních dvou referujících se upínala na jeho někdejší působení na brněnské filozofické fakultě, avšak v letech 1946–1949 bylo neméně pozoruhodné Rostoharovo působení na Vysoké škole sociální v Brně (VŠS). – Druhý rostoharovský seminář, konaný 20. dubna 2016 byl věnován Rostoharovu dílu *Národnost a její mravní význam* vydanému v roce 1914. Devadesáté výročí založení ústavu jsme si připomněli na celodenních oslavách s mezinárodním zastoupením pozvaných přednášejících a navazujícím celodenním odborným programem pořádaných Psychologickým ústavem FF MU dne 10. 5. 2016.²

Působení Rostoharovo, jeho spolupracovníků a generace jejich žáků bylo jedním z myšlenkových proudů vedoucích ke konstituování psychologie jako samostatně studovaného oboru, jako svěbytné profesní kategorie s širokým uplatněním aplikovaných psychologických disciplín ve společnosti.

¹ Děkuji doc. PhDr. Jiřímu Gabrielovi za myšlenkovou podporu při přípravě semináře a PhDr. Jiřímu Pulcovi za upozornění na archiválie uložené v Moravském zemském archivu. Článek se opírá o studium dokumentů v něm uložených.

² První rychlou orientaci k osobnosti a dílu prof. Mihajlo Rostohara poskytne heslo Mihajlo Rostohar (autor J. Švancara) ve Slovníku českých filosofů (vedoucí redaktor J. Gabriel), dostupném na <http://www.phil.muni.cz/fil/scf/komplet/>.

Kolegům orientovaným na budoucnost a na tzv. evropské hodnoty se může zdát návrat ke kořenům, k Rostoharovým myšlenkám, přesahujícím míru povinné zdvořilosti, jako ztráta kontaktu s novými myšlenkovými a společensko-politickými proudy. V čem je M. Rostohar moderní a aktuální, v čem nám může poskytnout oporu a jistotu v dnešních diskuzích o směřování psychologie? Již v úvodu knihy *Psychologie jako věda o subjektivní skutečnosti* z roku 1950, kterou můžeme považovat za vyvrcholení jeho myšlenkového díla, píše: „Psychologie musí mít svůj vlastní předmět, jež nezkoumá některá jiná věda, neboť by nemělo smyslu, aby dvě vědy zkoumaly tentýž předmět ze stejného hlediska. Za druhé musí psychologie užívat metod řízených noetickými principy, které zaručují vědeckost jejich poznatků.“ (s. 7). V současné psychologii (euroatlantického kulturního prostoru) se k předmětu psychologie hlásí řada jiných disciplín. V diskusích s jejich reprezentanty bychom se měli ptát po jejich teorii (neboť teorie je základním atributem vědeckého bádání, stejně jako schopnost pracovníka – vědce a odborníka využívajícího vědecké poznatky – popsat svoji metodu) a po kritickém ověřování efektivnosti jejich postupů. Velkým přínosem brněnské psychologické školy je akcent na celostní pohled na člověka, nesmiřitelná kritika a překonávání psychotechniky. Celostní hledisko bylo „otci zakladateli“ aplikované psychologie u nás v padesátých letech prosazováno nejen při psychologické péči při obtížích se vzděláváním dětí a dospívajících, ale i v dalších resortech (při výběru na pracovní pozice, ve vězeňství aj.). V aktuální podobě se tato kontroverze odráží v dilematu, zda mají praktikující psychologové dodržovat standardy pro testování, čili zda při své diagnostické činnosti prostě „testují“ (a diagnóza kopíruje výsledek dosažený v psychometrickém testu), či zda provádějí „celostní diagnostiku“, tedy přinejmenším interpretují výsledky dosažené ve standardizovaných testech se znalostí anamnézy, dosavadního vývoje člověka, jeho sociálního a kulturního prostředí. Spor vyjadřují pojmy „testing“ a „diagnostics“. To není jen akademická debata, to je aktuální diskuze, která určí uplatnění psychologie v následujících letech.

Mihajlo Rostohar (původem Slovinec) nebyl nacionalista, avšak nebyl ani hlásatelem „evropských hodnot“ v dnešním pojetí. Již od mládí se potýkal s nositeli rigidních myšlenkových schémat. Profesor T. G. Masaryk byl pro něho velkým vzorem a oporou, jejich vztah byl velmi vstřícný. Střetával se s totalitními režimy, s hlasateli německé nacionálně-socialistické ideologie, stejně jako bolševické.

Jeho připravenost šířit osvětu a vědecké myšlenky i mezi lidmi „pomáhajících profesí“ ho přivedla do čelného postavení na Vysoké škole sociální v Brně. Přednášel na ní v letech 1946–1949, od června 1948 do roku 1949 zastával dokonce úřad jejího rektora, na jaře 1948 se stal II. místopředsedou a nakrátko titulárním předsedou akčního výboru.³

O historii VŠS psali už Jiří Pulec a Jiřina Kalendovská v I. čísle *Universitas* 1995. Jiří Pulec znovu v publikaci Pavel Urbášek, Jiří Pulec a kolektiv *Kapitoly*

³ Jiří Pulec v této souvislosti připomíná, že akční výbory získaly svoji nechvalnou pověst až později. V původním vymezení to nebyly orgány KSČ, ale orgány zemské správy.

z dějin univerzitního školství na Moravě v letech 1945–1990, kterou vydala Univerzita Palackého v Olomouci v roce 2003. O Rostoharově působení na FF i VŠS hezky píše také Martina Jahodová v bakalářské práci, obhájené v roce 2006 na Ústavu slavistiky.⁴ Uvádím zde tyto práce o VŠS, protože na ně navazují, informacemi o výuce psychologie a úvahou je doplňuji.

Hlavním iniciátorem snah o zřízení nové školy byl zřejmě sociolog Inocenc Arnošt Bláha, který spolu s prof. Františkem Ningerem z lékařské fakulty stanul v čele přípravného výboru ke zřízení Sociální fakulty MU ustaveného 16. 6. 1945. Jeho členy byli zástupci všech stávajících fakult MU a Svazu spolků sociálních pracovníků. Memorandum z června 1945 charakterizovalo proponovanou školu jako vysokoškolské učiliště ke vzdělávání sociálních a sociálně-zdravotních pracovníků a pracovníků. Rámcový program předpokládal zřízení osmímestrového studia rozděleného do dvou stupňů.

Profesorský sbor FF MU k návrhu zaujal zdrženlivý postoj. Na proponované fakultě měly být přednášeny i obory tradičně patřící na fakultu filozofickou. Masarykova univerzita snahy o zřízení vysokého sociálního školství příliš nepodpořila. Hlavním důvodem byla zřejmě její podoba, zcela se vymykající z tehdejšího univerzitního rámce.

Nicméně 17. července 1945 se účastníci porady o reorganizaci sociálního školství jednomyslně vyslovili pro zřízení VŠS v Brně. V té době se obdobná iniciativa rozvíjela i v Praze, jejíž organizátoři se však spojili s nově vznikající Vysokou školou politickou v Praze. V polovině října začala jednání o zřízení pobočky Sociální fakulty vysoké školy politické a sociální v Praze. Ta v říjnu v Praze vznikla jako netradiční vysoká škola univerzitního typu, která měla 3 oddělení (fakulty), a to oddělení politické, novinářské a sociální.

Na VŠ politickou a sociální byli přijímáni i uchazeči bez maturitní zkoušky, pokud prokázali nadprůměrnou inteligenci. Ta byla zjišťována pomocí psychotechnických zkoušek. Bez dalšího zkoumání byli přijímáni uchazeči s inteligentním kvociem vyšším než 125, ve skupině 115–125 byl prováděn výběr, uchazeči s nižší inteligencí nebyli přijímáni vůbec.

Brněnské oddělení Sociální fakulty Vysoké školy politické a sociální v Praze bylo zřízeno na základě statutu VŠPS z prosince 1945 a slavnostně otevřeno 2. března 1946, pravidelné přednášky zahájeny 11. března 1946. Pobočka neměla vlastní interní učitelství. Jádro učitelství tvořili profesori Lékařské fakulty MU Tománek, Tomášek, Drastich, Herčík, mezi první učitele patřila též doc. Ludmila Kolářiková. Vedoucím direktoria pro obor sociologický a psychologický byl jmenován Vilém Chmelař.

Z posluchačů zapsaných ke studiu v Praze na jaře 1946 na škole zůstalo do zkoušek pouhých 43 %, zatímco v Brně plných 86 %. Úspěšnost brněnských posluchačů byla zřejmě ovlivněna i menším podílem nematurantů (20 %) proti Praze

⁴ I když se nevyvarovala několik chybiček; např. na psychologii byl vyučován obor psychotechnika, nikoli psychotronika, prof. Chmelař byl vždy Vilém, nikoli Václav.

(33%). Tato skutečnost odrážela rezervovaný, až negativní vztah představitelů brněnské pobočky k přijímání uchazečů bez maturitní zkoušky. Shodný názor sdílela i poslankyně Běla Pažoutová, předsedkyně kulturního výboru parlamentu, když na zasedání položila otázku, zda psychotechnické zkoušky stačí ke stanovení nadprůměrné inteligence. (Zdroj: fond Moravského zemského archivu.)

Běla Pažoutová se zasazovala o zřízení celé sociální fakulty v Brně. Vyzdvihla kvalitu prozatímního externího sboru pobočky, v úvahu na jmenování řádnými interními profesory přicházeli Tománek, Zbořil, V. Kubeš, Machačová, bezplatnými interními profesory byli ochotni se stát i Mihajlo Rostohar a Vilém Chmelař. Počátkem ledna 1947 byl parlamentu doručen iniciativní návrh zákona o Vysoké škole sociální v Brně, který byl schválen 24. června 1947.

Nová škola navázala na činnost brněnské pobočky Sociální fakulty VŠPS v Praze. I. A. Bláha byl potvrzen prvním rektorem školy. V zimním semestru 1947/1948 se na výuce podílelo 12 profesorů, mezi nimi Rostohar a Chmelař. Statut školy dospěl v dubnu 1948 do podoby vládního nařízení, nebyl však již vyhlášen.

První akční výbor VŠS se ustavil bezprostředně po únorových událostech už 28. 2. 1948. Složení akčního výboru (Tománek, Kubeš, Rostohar, Machačová) svědčí podle J. Pulce o tom, že škola v té době postrádala informace o skutečné povaze probíhajících událostí. Pro ústřední akční výbor vysokých škol v Brně bylo složení výboru zcela nepřijatelné. Prof. V. Kubeš a dr. Machačová byly záhy zbaveni práva přednášet na vysokých školách. Dne 26. 4. byl vytvořen nový akční výbor, jemuž předsedal Mihajlo Rostohar. V březnu 1948 už byli pověřeni přednáškami Jaromír Blažke (obor národního hospodářství a vědy právní) a Valtr Chyba (obor právní). V. Chyba se stal již v březnu místopředsdou jejího akčního výboru za M. Rostohara, jehož pak v létě 1948 v čele výboru nahradil.

Ze třiceti učitelů, kteří na škole přednášeli v zimním semestru 1947/1948, zůstalo v zimním semestru 1948/49 pouhých deset. Došlo k podstatné proměně studijního programu školy.

V září 1948 se škola dočkala nových studijních předpisů, které však opět sdílela s VŠPS v Praze. V roce 1948 vznikl při Vysoké škole sociální Vědecký ústav sociální, kde byl vedením oddělení psychologického a psychotechnického pověřen M. Rostohar.

V červnu rezignoval na svou funkci rektor I. A. Bláha, kterou po něm M. Rostohar převzal.

První studenti Vysoké školy sociální v Brně ukončili studium v létě 1949 s titulem magistr věd sociálních. Výnosem MŠVU z 8. 9. 1949 bylo zastaveno přijímací řízení a vzápětí byla škola postupně zrušena. O prázdninách 1950 byl zaveden pro posluchače 4. semestru povinně letní semestr. Poslední absolventi opustili školu v závěru roku 1951.

Ve fondu Moravského zemského archivu v Brně, pod značkou B285, karton 47, signatura 49 nacházíme „Přehled předmětů zapsaných posluchači brněn-

ské pobočky Vysoké školy politické a sociální ve školním roce 1945/46“. Prof. Rostohar uveden není, i když byl chápán jako jeden ze zakladatelů. V létě 1945 pobýval ještě v Jugoslávii, do Brna přijel 12. 11. 1945 a na filozofické fakultě se hlásil o den později.⁵ Výuku psychologie zajišťovali Ludmila Kolářiková a Vilém Chmelař, oba přednášeli Psychologii individuální.

Ve studijním roce 1946/47 již prof. Rostohar přednášel Psychologii sociální, zatímco doc. Kolářiková Psychologii dětství a docent Vilém Chmelař Psychopatologii. V dalších letech pak prof. Rostohar přednášel též Psychologii obecnou, individuální, sociální a Psychologii dětství. Do konce činnosti Vysoké školy sociální na ní výuku psychologických předmětů po odchodu prof. Rostohara do Jugoslávie zajišťovali Ludmila Kolářiková a Vilém Chmelař. Posluchači zapisovali ještě jejich další přednášky: Duševní hygienu, Vědu o práci, Psychologii mládí, Užitou psychologii, Psychotechniku v průmyslu. V letním, posledním semestru v únoru až červnu 1951 přednášel V. Chmelař Psychologii práce. Ze seznamu přednášek je zřejmé, že k odklonu od původního záměru došlo již v létě 1948. Psychologických disciplín ubývalo ve prospěch přednášek – řečeno dnešním jazykem – interdisciplinárních. Vzdělávání posluchači končili absolvováním předmětu Problém základny a nadstavby, věda-vědeckost: nacionalismus, internacionalismus.

Výuka probíhala v různých přednáškových a seminárních místnostech Brna. Paradoxní bylo, že teprve v květnu 1949 získala škola vyhovující prostory v budově Právnické fakulty MU na Veveří 70.

Vědecký ústav sociální sídlil v budově Titova (Gorkého) 6, nyní je to sídlo Zdravotního ústavu se sídlem v Brně.

Historici nemají rádi „kdyby“. Psychologové si to ve střídme podobě mohou dovolit. Co by dělal Mihajlo Rostohar, *kdyby* žil dnes a byl profesorem na filozofické fakultě? Znal by nejnovější vlivné světové myšlenkové směry ve filozofii a psychologii, ale nepoklonkoval by jim. Rozvíjel by myšlenku celostního pohledu na člověka. Jen není jasné, zda by tak činil v rámci bio-psycho-socio-kulturního nebo bio-psycho-socio-spirituálního pojetí člověka. Ohlásil by se u rektora Masarykovy univerzity s myšlenkou znovuoživení slovanských sjezdů pro výzkum dítěte.

Prosazoval by integrativní přístup v psychodiagnostice. Byl by ve sporu s reprezentanty normativních vědeckých disciplín kritizujících psychologii a zakusujících se do předmětu psychologie. Ostré spory by vedl s těmi, kdo by chtěli na pole vědecké aplikované psychologie vstoupit s pouhými odbornostmi a dílčími dovednostmi.⁶ Měl by štěstí při výběru svých spolupracovníků a žáků.

⁵ V seznamu přednášek filozofické fakulty pro období 1945–1946 je uvedeno, že „Ř. prof. Dr. Mihajlo Rostohar oznámí přednášky a semináře později.“

⁶ Nejsou uvedeny konkrétní vědecké disciplíny ani činnosti opírající se o pouhou empirii, aby nebyla odvedena pozornost čtenáře od tématu článku.